

Sufrikarioa eta heriotza

Maiatzean aurkeztu zuten Hernanin joan den mendeko 60ko eta 70eko hamarkadetan antolatu ziren hainbat eta hainbat ekitaldi kulturalen ondarea gordetzen duen *Jesus Mari Olano Fondona*. Funts horretan dago, besteak beste, Gabriel Arestik 1967ko uztailaren 29an Hernaniko Udal Areto Nagusian emandako 'Euskal literaturaren izen poetikoak' hitzaldiaren grabaketa. Arestiren ahotsa entzun ahal izan genuen ekainean, Jose Luis Padronek Euskadi Irratian gidatzen duen *Lizardiren baratza* irratsaioan eman baitzuten hitzaldi hura osorik.

Hitzaldiaren amaieran, *Azken euskaldunaren heriotzea (Euzkadi año 2.000)* poema abestu zuen Arestik. Poemaren nondik norakoak ere azaldu zituen, preludeio gisa. Gizon baten loezinaren osteko lokamutsa deskribatu zuen Arestik: euskara ama duela, eta besartean duelarik hiltzen zaiola. Are, laguntza eske deituriko anaiak ez datozkio. Hitz gutxi batzuk gehitu zituen poemaren ondoan: «hauek baitira euskararen izen poetikoak: sufrikarioa eta heriotza, edo erdaraz kantatu dudan bezala: *sufrimiento y muerte*. Besterik ez, barkatu». Txalo zaparrada entzuten da grabaketan. Eztabaida dator gero, murmurio bat publikotik. *Harrizko herri hau* (1970) bilduman dago argitaratua poema.

Poetaren amesgaiztoa da bere ama euskara besartean duelarik hiltzen zaiola, eta bere euskarazko lantuek ez duela erantzunik, oihartzunik. Dena dela, Arestik berak poemaren aurretik esan bezala, poeta esnatzerakoan, biharamunean, egiaren eta ogiaren alde borrokan ari delarik, tai gabe kolpatzen dute hitzok. Honela dio poemaren bertso batek:

«Euzkadi madre mía/ no puedo quererte/ pues solo me prometes/ sufrimiento y muerte./ Mas sufriendo y muriendo/ he de defenderte/ a golpes de un martillo/ vigoroso y fuerte».

Beraz, badirudi amaren metafora, euskarari ez ezik, Euzkadiri ere badagokiola, Euskal Herriari. Poetak, heroi eta martiri, «amaren» agonia berearen gisan sufritzen du. Poema entzun eta irakurri ahala, euskararen eta Euskal Herriaren arteko identifikazio hori zertan den galdetu diot neure buruari, ea bat eta bera diren (poeman bertan), ala nolabait bikoiztasun bat duen azpian heroi-martiriaren ama hil-hurrenaren metaforak.

Iratxe Retolazak eta Danele Sarriugartek 2014ko Eako Poesia Egunetan emandako 'Arestiren imajinario poetikoa eta genero-eraikuntzak' hitzaldian, 2015ean *Gizontzeko (andretzeko) garaia* gisa argitaratua, Gabriel Arestiren irudiari eta poetikari buruzko zenbait iruzkin ezinbesteko egin zituzten, Arestik euskararen izen poetiko deritzenei eta euskara-Euskal Herria-ama metaforari buruz aritzeko argigarriak izan daitezkeenak.

Arestik poetaren amesgaiztoaren baitan kokatzen du auhenezko poema, baina, batetik, bere poetikaren baitako genero-eraikuntzari erantzuten dio amaren irudiak eta, bestetik, bere heroi-martiri irudiari «azken euskaldunak».

Izan ere, herriari genero-marka bat edo beste egokitzean genero-ikuspegia eraikitzen ari dela azpimarratzen dute Sarriugartek eta Retolazak, eta ohikoa dela Arestiren poetikan eta beste zenbait testu literariotan, besteak beste, amaren irudia herriaren irudi pasiboarekin lotzea, eta horren ondorioak ez direla hutsalak. Puntu garrantzitsua da, baina beste batean luzatu nahi nuke hemen: Arestiren irudia eta haren aitatasun poetikoa aztertzerakoan, hark pairatutako sufrikarioaren karietara martiritzat ikusi izan dela aipatzen dute, Joxe Azurmendiren 1985eko hitzak ekarriz:

Koldo Mitxelenagandik hasi eta [Joseba] Sarrionandiaganaino, sufritzea tokatu zaion jende asko dabil gerraosteko euskararen historian, eta ez zait interesatzen zein ateratzen den martirioetan

txapeldun. Interesatzen zait, hori bai, martiri hauetarik inor ez dadila ahaztua geratu; eta ez dadila ahaztu, euskararen borroka kostatzen ari zaigun martirio bakoitza eta denak banan-banan.

Honela amaitzen du Azurmendik paragrafoa: «Martirio bakoitza pertsonala da».

Azurmendik 1985eko hitzaldi hartan zerrendatu zituen su-fritzaileak gizonak ziren denak, Sarriugartek eta Retolazak azpimarratzen dutenez, eta, «gerora, andreek egindako bestelako lan batzuei egin zaie aitortza». Arantxa Urretabizkaiaren adibidea dakarte, 2014an Miel Anjel Elustondok idazleari egin elkarrizketako hitzak ekarriz: «Izan zen izugarria. [...] Euskararen batasuna zela-eta, bitan bota ninduten lanetik».

Aurten, berriro irakurri ahal izan dugu testigantza hori. Anton Abbadia saria jaso du Urretabizkaiak Gipuzkoako Foru Aldundiaren eskutik, euskararen alde eta bere literatura ibilbidean egindako lanaren aitorten gisa, eta *Gaur8*-n honela ziotson Amagoia Mujika Telleriari:

Ni bi lanetatik bota ninduten «h»-aren alde egiteagatik. Eta niretzat une hartan lana oso beharrezkoa zen. Etxean lau lagun eta bi soldata zeuden, amarena eta nirea. Nire auzoko ikastolan hasi nintzen irakasle bezala lanean. Halako batean deitu zidaten eta nik egokitutako liburu bat atera zidaten mahaiaren gainera. Euskara batura egokituta zegoen liburu hura. Lanetik bota ninduten horregatik. Momentu hartan Gipuzkoan toki batean baino gehiagotan bota zituzten andereñoak euskara batuaren alde egi-teagatik. Batzuk elkartu eta epaitegira eraman genuen kontua.

Badirudi, beraz, sufrikario hori, erdizka transmititu dena, baina, batez ere, iraultzen jakin ez dena, modu osoago batean ezagutzeko bidean gaudela. Pixkanaka, zatika. Oraindik asko baitago esateko, eta transmititzeko. Zenbat eta zenbat, ez ahaztu beharreko. Auzia ez baita sufrimenduak neurtzea, baizik eta guztiak ezagutaraztea sendatzen ahalegintzeko, etorkizunera begira zerbait ikasteko, hazteko.

Bestalde, gurean martiri baino paria gehiago egon dela esan beharko litzateke. Baina beti dago sufrimendua, beti heriotza. Herria bera, hizkuntza, modu agonikoan bizi dugu

oraino. Edo horrela bizi dut nik batzuetan, behintzat. Arestik hobendun izendatzen ditu euskara (Euskal Herria?) biziarrateko zin egin eta heriotzara eraman zutenak. Hobendun, bera bezala hizkuntza eta herria bazter uzteagatik.

Urtearen azkenetan San Telmo Museoa egin den Joxe Azurmendi Kongresuan, Eduardo Apodakak Arestik euskarari emandako izen poetikoez jardun zuen, sufrikarioaz, batez ere. Ez zuen Arestiren poema hori aipatu Apodakak, baina, gure historian, literaturan eta kulturen herriaren eta hizkuntzaren bizirik irauteari lotu zaion agoniaz hitz egin zuen. Bere hitzaldiaren haritik, gogoan eta koadernotxoan narras idatzita gelditu zaidan aipamen pare bat egin nahiko nuke, akats larriegirik ez egiten ahaleginduz. Agonia amaitu al den egin zuen gaztigu Apodakak, euskal kultura ere ikusizun huts bilakatu eta masak noraezean, erabat atomizatuta, dauden honetan, bizirik irauteko borrokak irauten ote duen. Izan ere, agonia borrokarekin lotu zuen Apodakak, muturreko sufrikarioarekin, hiltamuairekin baino, edo batarekin zein bestearekin, baina lehiaren adiera gogora ekarriz, hala ere. Abertzaletasun berri baten beharra aipatu zuen, guztiok etorri berri ginatekeen jatorri berri baten beharra.

Iñigo Astizen *Herria* poemak dio: «Herria da gezur bat herriak bere buruari/ errepikatzen diona ispiluko irribarreari/ eutsi ahal izateko».

Zer behar dugu euskaldunok

Aurten, Korrika pasa da Euskal Herrian barna, eta iazko urtearen azken hilabeteetan Euskaraldia ariketa soziolinguistikoa egin zen, Euskal Herri osoko toki ugarian. Badaude lotzen gaituzten hariak, eta badirau zerbaitek, bizirik.

«Herri gogoa» aipatzen zuen, Euskaraldiaren ondorioen harira, Mertxe Mugika AEK-ko koordinatzaile nagusi ohiak Elena Laka Euskaltzaleen Topaguneko lehendakari ohiari eta bei Garikoitz Goikoetxeak *Berria*-n egindako elkarrizketan:

Hor aztarna bat geratu zen, eta marka bat: *Euskaraldia*. Hurrengo Euskaraldian, entitateek ekarriko dituzten aldaketekin, ea aztarna hori uzten den. Itxaropentsu nago. Batzuetan itxurakeria izango da, baina itxurakeriak bide laburra du, horretarako esparruak murriztuz joango baitira: herri gogoia badago, aktibazioa badago, eta exigentzia egongo da.

Mugikak Alizia Iribarreni eman zion AEK-ko koordinatzaile nagusi lanaren lekukoa, eta «herri gogoia» zekarren, ostera, Ion Orzaizek hilabete batzuk beranduago *Berria*-n egin zion elkarrizketak. Honela galdetu zuen Orzaizek: «Erakundeen jarreraz harago, euskararen aldeko 'herri gogoia' nabarmendu zuen Mertxe Mugikak. Bat zatoz?» Iribarrenek erantzun:

Bai. Urtetik urtera, Euskal Herri osoan handitzen da euskaltzaren izena ematen dutenen kopurua, eta aurten ere bide beretik goaz. Bestalde, azken urteetako Korrikak inoizko jendetsuenak izan dira, iazko Euskaraldian ere jende askok parte hartu zuen... Erakustaldi erraldoi horiek agerian utzi dute badagoela euskaraz bizitzeko herri gogo bat, gero eta indartsuagoa dena, eta hori dela euskalgintzan eragiteko bidea. Izan ere, jendartearen bultzadatik etorriko dira aldaketa guztiak.

Euskal herritarrak, dirudienez, prest daude horretarako baldintzak dauden leku eta uneetan euskaraz bizitzeko, eta baldintza horien eraikuntzan aurrerapauso minimo batzuk egiten ari dira erakundeak. Baina beti herren, beti erdizka, pauso bat aurrera eta bat eta erdi atzera.

Iaz, edo asko jota bi urte atzera, izan zela uste nuen. *Francoren bilobari gutuna* antzezlanak ikusi ahal izan genuen Donostiako Gazteszena aretoan. Emanaldi amaierako katarsi sentipenak iraun dit ordutik gorputzean. Ezer gutxi geratu zait testuaz, baina pertsonaien maneren printzak datozkit gogora, zurrumbilo lauso bat. 2016ko azaroan izan zela diost hau idazten ari nintzela topatu dudak informazioak. Aurten go udazkenean, uste baino urte gehiago igaro diren honetan, liburuan argitaratu dute *Francoren bilobari gutuna* antzezlanaren testua, amaierako gutun eta guzti, zirrara hura berriro sentitzeko etxearen epelean. Aurtengo udazkenean, halaber,

Zaldi urdina antzezlanaren ikusi dugu Donostiako areto berean. Ximun Fuchs dute bi obrek zuzendari. *Argia*-n Ainhoa Mariezkurrena Etxabek Fuchsi eta Ainara Gurrutxagari egingako elkarrizketan, honakoa zioen Fuchsek:

Euskal herritar bezala ez dugu espaziorik existitzeko eta antzerkiak ematen du aukera. Gure historia ari gara ikusten, bizitzen, sentitzen, konpartitzen; ez baita kontatua, ez gara existitzen herri bezala. [...] Pentsaera politiko bat falta da kulturarentzat. Zer egin nahi dugun pentsatzea, ez zer lortu dezakegun. Zer nahi dugun izan. Ezker, eskuin edo zentroan ez da pentsaera politikorik euskal kulturarentzat ez bada ongizatea edo aisialdia, baina hori ez da eraginkorra. Horrek ez du sortzen ekonomia bat, ez du sortzen herri bat. Niretzat alderdi abertzaleak falta dira, hots, herria maite dutenak eta elikatu behar dela pentsatzen dutenak. Horretarako behar da euskal arte bat.

Deigarria egin zitzaidan alderdi abertzaleen falta aipatzeak, hain emantzat baitaukagu gure alderdien abertzaletasuna. Baina ez da alferrikako ñabardura. Izan ere, nola da posible, hainbesteko borondatea egonik, eta nahiz debekuak, zailtasunak, zapalketa orotarikoak sufrituta ere bizirik irauteko herri gogo horrek iraun badu ere, egoerari ezin buelta eman egotea oraindik orain. Oraindik elebitasunaren tranpan erorita, diglosian bertan goxo eginez gehiegitan eta euskara eta euskaraz bizi dena folklorismora kondentatuz.

Fuchsek aipatzen zuen, Garbiñe Ubedari eta bieie Itziar Ugarte Irizarrek *Berria*-n egindako elkarrizketan, ez dela pentsatu behar zer nahi den kulturarentzat, baizik eta zer nahi den herriarentzat. Ildo beretik uste dut errepikatzen zutela Joxe Azurmendi Kongresuari amaiera eman zion *Aginako zero bat* ikuskizunean Manex Agirrek eta Gaizka Amondarainek, txandaka, «Zer behar du euskarak? Zer behar dugu euskaldunok?». Herriak herri bat behar du esan genezake, euskaldunok Euskal Herria behar dugu, eta berori elikatzea da bizitzeko dugun modua.

Eider Rodriguezek, *Idazleen gorputzak* liburuan, Arantxa Urretabizkaiari dagokion atalean, zera dio: «[Urretabizkaiak

dio] berak ez duela iraun nahi, bizi egin nahi duela, eta bizi-rik dagoela sentitzeko, proiektu baten beharra daukala, sortu egin behar duela». Gauza bera esan genezake, beharbada, guri buruz, ez dugula iraun nahi, baizik eta bizi, eta nahi-ta edo borondate faltagatik desagertzeraz edo irauteraz soilik kondentatzen gaituztenek jarritako oztopoei aurre eginez biziko garela. 🍷